

Cenzura *Zapomenutého světla* a dalších textů Jakuba Demla v letech 1929–1935

Daniela Iwashita, Šárka Kořínková

Neboj se, neboj se, PUPAVO, všechna tvoje semena jsou okřídlena! A když je jich tolik, proč bychom také něco nepřáli stehlíkům? Oni z tvého odumřelého lůna vytahují svou zimní potravu, jako ti ptáci zajatci na rozkaz a pro výdělek pánů svými smutnými a pobožně zakřivenými zobáky z dřevěných korytek vytahují špatně natištěnou a vždycky stejnou budoucnost. Můžeme si na této planetě něco lepšího přát? Ó PUPAVO, milenko má, pravdu ať mají všichni ostatní, my máme slovo!¹

Prvorepubliková cenzura do básnických děl známých tvůrců zpravidla nezasahovala. Z tohoto pohledu je zabavení již vytištěné knihy *Zapomenuté světlo* (1934), soudní řízení a nakonec začernění devíti pasáží této „lyrické symfonie“ případ neobvyklý. Přesto na něm lze ukázat některé rysy pro dobový cenzurní systém typické.

V Demlově díle touto událostí vrcholí souvislá řada střetů s tehdejší cenzurou, kritikou a publicistikou – a obecněji s nepřijetím a podezřavým čtením. Sama forma *Zapomenutého světla*, stylizovaného jako odpověď na dopis velkomeziříčského gymnaziálního profesora a básníka Bohumila Maliny Ptáčka (1906–1977), zastřeně reaguje na žalobu a soud pro výroky Otokara Březiny, které Deml citoval v přednášce v květnu 1929, a na následné zabavení *Šlépějí XIII.* z jara 1930, jež obsahovaly tytéž i další Březinovy komentáře o Masarykovi, české inteligenci a Židech. A do třetice básník v *Zapomenutém světle* odpovídá několika ztraceným přátelům – kritikům a současně postavám *Mého svědectví o Otokaru Březinovi* (1931).

Na základě soudní dokumentace, korespondence i publicistických ohlasů se pokusíme vysledovat některé společné i jedinečné rysy těchto souvisejících kauz a shrnout námítky, zásahy i nedůslednosti cenzury. A budeme si všímat, jak na ně básník reagoval ve svých knihách – nejen explicitně, ale i redakčními úpravami a výsledným tvarem svých textů.

Na ochranu republiky a pro urážku prezidenta

S první československou republikou se Deml od počátku ztotožňoval. Do poloviny dvacátých let se jako spisovatel i vzdělavatel angažoval v sokolském hnutí. Počátkem března 1924 ho odsoudil okresní soud v Náměšti nad Oslavou k veřejné omluvě a zaplacení soudních výloh i odškodného pro urážku na cti a pobuřování dle paragrafu 14 zákona na ochranu republiky. Podnětem byla jeho přednáška na župním sletu ve Velké Bíteši v červenci

1) Z Demlovy básně „Pupava“ datované 18. listopadu 1935; cit. dle Jakub Deml: „Moji přátelé“, in týž: *Pozdrav Tasova*, ed. Vladimír Binar, Brno, Host 2013, s. 241–272, zde s. 262.

předešlého roku. Básník v ní urazil mimo jiné příslušníky tělocvičné jednoty Orel slovy: „Kdyby nebylo těch zatracených prašivých orlů, dávno by v Bíteši stála sokolovna.“²

Tato spíše úsměvná, ač nákladná epizoda je příznačná tím, že Deml často útočil na skupinové či zájmové smýšlení a chování, nad něž stavěl účinnou lásku nebo práci na konkrétním úkolu (kupříkladu na stavbě sokolovny). Čtyři roky nato se *Šlépějí X.* – zakončenými slovy „já mohu býti jenom tam, kde se dá něco dělat“³ – rázně rozešel i se Sokolem jako s hnutím. A po deseti letech trvání republiky začal kácet její modly. Za duchovní a náboženský rozvrat národního společenství volal k odpovědnosti především inteligenci a T. G. Masaryka. Přitom se opíral o výroky Otokara Březiny, který se však k situaci vyjadřoval pouze v soukromí. Jak lze doložit předchozími dedikacemi a výroky, Deml si Masaryka vážil a vděčil mu i za podporu svých knih. Březinovo dílo dalo Demlovi psaní základní impulz, stalo se jeho trvalým tématem a sám básník jednou z ústředních postav. Po jeho smrti však Deml vyvedl z míry jak tvůrce Březinova kultu, tak citele T. G. Masaryka.

V listopadu 1930 Deml stanul před krajským soudem v Jihlavě kvůli slovům, která pronesl už 30. května 1929, tři měsíce po Březinově smrti, na vzpomínkovém večeru ve Velkém Meziříčí. Tehdy citoval výroky přítele a učitele Březiny, jak si je poznamenal po vzájemných rozmluvách. Někteří posluchači si citáty rovněž zapisovali, mimo jiné kandidát profesury Bohumil Ptáček. Ten na jejich základě napsal referát do pokrokově demokratického listu *Rozvoj Velkomeziříčska*, podle nepřímého svědectví však byl Ptáčkův článek „redakcí tendenčně upraven a zahrocen“ proti Demlovi.⁴ Na základě této citátové tiché pošty zahájilo státní zastupitelství trestní stíhání pro přečin proti prvním a druhému odstavci paragrafu 11 zákona na ochranu republiky, tedy pro urážku cti prezidenta republiky. Tři žalované výroky reprodukoval deník *České slovo* takto:

Deml mezi jiným řekl, že „Masarykova kniha – *Světová revoluce* – není dílem filozofa, je v ní mnoho frází, jichž by člověk od Masaryka nečekal. Je to žurnalism a jest v ní psáno tak, jako by již před 30 léty Masaryk věděl, že právě v roce 1914 vypukne válka.“ V souvislosti s tím nazývá Masaryka prorokem minulosti, viní jej z nechutného hrdopyšného a povážlivého neomylnictví a konečně mu vytýká, že jeho náboženství je nepokrytá nevěra a že má špatné svědomí, poněvadž stále útočí na katolickou církev.

Dále přirovnával ve své přednášce Deml profesora Masaryka ke kupeckému uředníku, který hází po svých zákaznických zbožích z různých šuplíků, o jejichž obsahu nemá ani ponětí, a konečně řekl, že škola jest největším nepřítelem národa, učitelé pak nástroji profesorů a profesori nástrojem Masarykovým a realistů. Kdo toto vše na našem národu napáchal, nezodpoví prý to před Bohem, neboť co se teď proti katolické církvi podniká, je lživé, a že se musí bát o jeho národ.⁵

2) Viz Iva Mrázková: „... aby byl P. Jakub Deml proti bezpečnosti cti dle zákona potrestán“ aneb O jedné soudní při mezi tasovským sokolem a velkobítešským Orlem“, in *Západní Morava* 14, 2010, s. 24–32.

3) Jakub Deml: *Šlépěje X.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1928, s. 54; s ohledem na Demlovo využívání kurzivy v uměleckých textech zachováváme v této případové studii původní autorovo zvýraznění.

4) Alois Plichta: *Tajemství času*, Olomouc, Votobia 1993, s. 44.

5) -mh-: „Přednášel o Ot. Březinovi a urážel presidenta“, *České slovo* 22, 1930, č. 276, 23. 11., s. 7.

Básník reagoval na obvinění mnohem rychleji než justice: ještě než se konalo soudní přelíčení, stihl vydat čtyři svazky *Šlépějí*. Ty publikoval v letech 1917 až 1941 nepravidelně, nejčastěji jedenkrát ročně,⁶ avšak ve dvouletí 1930 a 1931 vyšlo v každém roce po třech svazcích. Od roku 1929 se autor *Šlépějí* často vrací k Březinovu umírání a událostem po jeho smrti a průběžně zaznamenává, jak se utváří básníkův posmrtný obraz. Proti němu staví své vzpomínky a Březinovo slovo.

Už *Šlépěje XII.* z Vánoc 1929 se dotýkají zahájeného trestního stíhání, ale jen nepřímo a jakoby mimochodem. V prvním plánu líčí básníkovo poslední putování za nemocným Otokarem Březinou v březnu 1929. Cestou plnou oklik potkává vypravěč starostu Velkého Meziříčí Karla Rosendorfa. Ten mu zvěstuje, že je Březinovi lépe. Retrospektiva náhle přechází do současnosti:

Děkuji ti, bratře Rosendorfe, za tuto zprávu, ale musím tě upozornit, že v tom městě, kde jsi už tolik let starostou, má Otokar Březina nejúhlavnější nepřátele. Jest celkem vedlejší, že tyto temné, anonymní mocnosti nastrčily si na to své protiřímské, československé, bezvěrecké rahýnko koště v podobě slepého mládence, neboť kdykoli jde Kristus do zahrady getsemanské se modlit, vždycky se najde nějaký blbec, který tam přivede četníky a jehož mzdou je oprátka a vyhřeznuté břicho, pane Ptáčku: jenže Velké Meziříčí má [...] tu smutnou přednost ze všech měst československé republiky, nevyjímaje ani města německá a maďarská, že největšího z našich básníků po smrti *pohání k soudu* a to, risum teneamus amici: podle paragrafu na ochranu republiky a pro urážku prezidenta republiky!⁷

Intelektuální pogrom

Motiv „temných, anonymních mocností“ ovládl následující *Šlépěje XIII.* Ani zde se o žalobě nehovoří přímo. Útlý sešit se od jiných autorových knih výrazně liší formou politického pamfletu. Otevírá ho přetištěné *Provolání k národu českému a ke všem slovanským kmenům* o násilnostech ruských bolševiků na slovanských křesťanech, o týrání a vraždách z poslední doby, o „židobolševické tyranii“. Podepsáni jsou pod ním čtyři představitelé Říšského ústředí Obrana Slovanů v čele s Františkem Aujeským. Deml navazuje na provolání svými komentáři o tom, že ruská inteligence se málo starala o ruský lid, a prorokuje týž osud inteligenci české. Následují texty (pravděpodobně citáty, bez udání zdroje) zpráv o studentských protestech proti národním socialistům a *Českému slovu* či proti přílivu studentů cizinců, zejména Židů. Konečně v poslední třetině sešitku Deml cituje Březinovy názory o české inteligenci a Židech, včetně výroku o učitelstvu, žalovaného už v jihlavské kauze.

O úředním zabavení *Šlépějí XIII.* i jejich konkrétních pasáží vypovídá jednak obsáhlý soudní spis, jednak – z Demlova pohledu – *Šlépěje XV. až XVIII.*

17. března 1930 odpoledne přišli ke mně dva četniční strážmistrové s tasovským starostou a prohlásili, že mají okresní politickou správou nařízeno vykonati prohlídku v mém domě

6) Výjimkou jsou čtyři svazky z roku 1919; naopak v letech 1922 až 1924, 1926, 1927 a 1935 nevyšel žádný svazek *Šlépějí*.

7) Jakub Deml: *Šlépěje XII.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1929, s. 15–16.

a zabaviti XIII. Šlápěje. Ale dříve ještě, než tyto tři úřední osoby pod mou střechu vstoupily [...], vykládalo se po Tasově, že jsem urazil pana prezidenta a že četníci půjdou konfiskovat mou knihu! [...] Těch zabavených Šlápějů bylo zjištěno 127. To znamená 2 054 Kč škody peněžité.⁸

Patnácté Šlápěje dále uvádějí text interpelace poslanců Daňka a Sedláčka z 19. března 1930 proti dodatečné konfiskaci Demlovy knihy, „kterou původní cenzura hned po vydání knihy propustila jako nezávadnou“. Zpětně se dozvídáme, že interpelaci zařídil zmíněný František Aujeský, „takto sice Brňan, ale přesto člověk tak pravdomluvný, že byl mnohokrát konfiskován“,⁹ a jak se stalo, že si Deml při další cestě do Brna „vzal advokáta, který to sice neslavně prohrál, ale podal mi účet bezmála na 3 000 Kč“.¹⁰ Ve Šlápějích XVI. se naopak objevují projevy solidarity čtenářů, kteří chtějí básníkovi újmu kompenzovat. Podobně jako v první dokumentární knize *Rosnička* zde autor proti jednání a jazyku úřadů staví porozumění čtenářů svých knih.¹¹

Ve spisu krajského soudu v Novém Jičíně¹² můžeme sledovat úřední proceduru krok za krokem. Prokurátor 18. března 1930 žádá krajský soud v Novém Jičíně, aby „uznal právem“ zabavení třinácti míst (na stranách 9, 15, 16, 18, po dvou místech na stranách 26 a 27 a po jednom místě na stranách 29 až 33) podle zákona na ochranu republiky, paragrafu 14 o rušení obecného míru, jeden úryvek (z pera Aujeského a jeho druhů) též podle § 18 o šíření nepravdivých zpráv a dva též podle § 11 o urážce prezidenta republiky. Téhož dne krajský soud v Novém Jičíně rozhodnutí o zabavení všech míst, zničení zabavených exemplářů a zákaz šíření tisku potvrzuje. Poté ho zveřejňuje úřední věstník.¹³

Pavla Kytlicová a Jakub Deml reagují 25. března prostřednictvím brněnského advokáta Edvarda Ouředníčka obsáhlou námitkou. Obecně argumentují tím, že smysl zabavených míst je vytržením z kontextu změněn a celkový ráz textu je obranný, nikoliv útočný, ač odstavec 3 a 4 § 14 hovoří o popouzení k zášti. Poté probírají jednu pasáž po druhé. V závěru podotýkají, „že autor vydává své Šlápěje toliko pro úzkou dávno již sestavenou vrstvu čtenářů, jimž jeho názory jsou již dávno známy“, upozorňují na vyhraněnost autorovy individuality a jeho „dobře známý styl“. Ostrý tón zdůvodňují autorovou kárající láskou k národu.

„Veřejné sedění o odporu“ se konalo 15. dubna. Jeho nálezy námitkám vyhovuje pouze v detailech, spíše jen zpřesňuje argumentaci při uplatnění různých odstavců dle 14. paragrafu zákona na ochranu republiky. Obvinění z nepravdivých zpráv ruší, urážku hlavy státu ponechává. Nález deklaruje, že soud posuzoval zabavené části v kontextu. Trvá však na tom, že i jako celek kniha popouzí k zášti proti některým skupinám obyvatelstva. Nález podrobně zkoumá zejména četné výroky o Židech a narážky na prezidenta Masaryka.

Deml a Kytlicová zastoupení Ouředníčkem podali už 17. dubna stížnost k vrchnímu soudu v Brně. Ta ještě více zdůrazňuje básníkuv význam (například fakt, že vydal již padesát knih) a prohlubuje argument o „již sestavené vrstvě čtenářů“:

8) Jakub Deml: *Šlápěje XV.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930, s. 42–43.

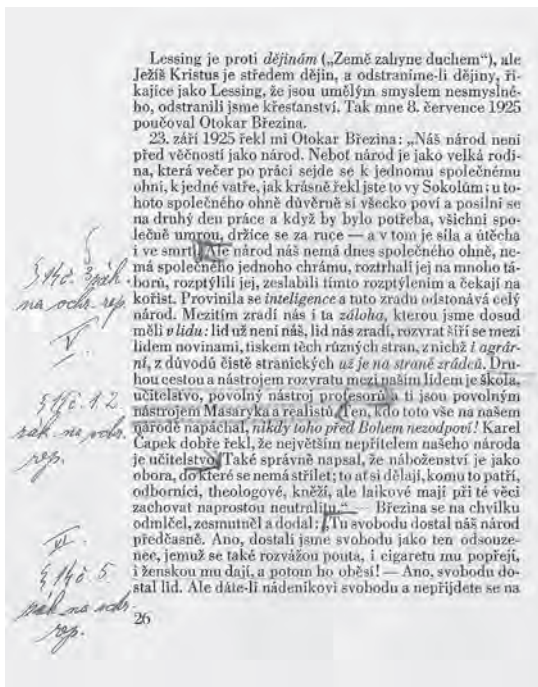
9) František Aujeský (1897–1947) byl pokrývač, publicista a politik. Do historie se zapsal jako jeden ze zakladatelů a předáků fašistického hnutí v Brně, později za války kolaboroval a v roce 1947 byl popraven.

10) Jakub Deml: *Šlápěje XV.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930, s. 43.

11) Jakub Deml: *Šlápěje XVI.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1931; srov. též: *Rosnička*, Šebkovice, vl. n. 1912.

12) Zemský archiv (ZA) Opava, Krajský soud Nový Jičín (KS NJ), sign. TL VI 3/30.

13) *Úřední list Republiky Československé* 10, 1930, č. 69, 22. 3., s. 1439.

Konfiskované Šlépěje XIII. Označené pasáže s příslušnými paragrafy zákona na ochranu republiky v jednom z dvou cenzurních výtisků zabavených *Šlépějí XIII.*, uložených v soudním spisu.

Zdroj: Jakub Deml: *Šlépěje XIII.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930. Exemplář uložený v soudním spisu v ZA Opava, KS NJ, sign. TL VI 3/30.

ha zůstane omezena na tento kruh čtenářů a že její závadný obsah nevyvolá nebezpečí, jemuž má býti čeleno“.

Do spisu jsou vloženy dva exempláře *Šlépějí XIII.* se zatrženými a očíslovanými místy, k nimž je připsán konkrétní paragraf a odstavec zákona na ochranu republiky, některá místa jsou navíc podtržena. Mnoho pozornosti věnovala žaloba, obhajoba i soudní nálezy výkladu slov:

Musíme se děsit, co čeká inteligenci českou, co ji čeká v nejbližších letech, když i ona opustila, zradila a zapřela svůj národ, *odpadnuvši od víry*. Tak ji postaví ke zdi a tak ji budou miškovat a mučit před popravou, jak toho zasluhuje. A aby ani nevěděla, proč takto chcípá, budou jí filmově předváděti Sinclairův Boston, Spartaka a Leninův mozek i s řití. Ale nedívejme se tak černě: *ryba hnije od hlavy*. Učitel, sokol, profesor, český inteligent už se *nemodlí*, leda ve své vlastní církvi, kde ovšem není toho potřeba, poněvadž bůh československý nesmí mít velké B a také není tak nevychovaný, aby se nespokojil s kultem čistě

Šlépěje vůbec a předmětný tiskopis též nepřicházejí na volný knihkupecký trh, nýbrž určeny jsou toliko pro stálé odběratele. Tím jest již publicita tohoto tiskopisu, který byl vydán toliko v 550 výtiscích, omezena na nejužší okruh čtenářů, kterým jsou autorovy názory již do té míry známy, že tato kniha jim nepřinese ničeho nového a na jejich smýšlení ničeho nezmění. To uznávaly již úřady státního zastup. za starého Rakouska, které nikdy autorovi žádnou z jeho knih, které byly vždy psány tónem velmi ostrým, nezabavily. [...] denní tisk obsahující statě mnohem horšího a útočnějšího rázu, zejména antisemitického, ponechává cenzura a státní zastupitelství zejména v Brně nedotčeny. Tam jistě jedná se o veřejný zájem, kde dostává se denní tisk do rukou nejširších a mnohem méně vzdělaných vrstev obyvatelů.¹⁴

Krajský soud 13. května postoupil spis vrchnímu soudu v Brně. Jeho usnesení z 16. května většinou potvrzuje druhý náleznovojičinského soudu i to, že má být zabavený náklad zničen. Argument o úzké skupině odběratelů prý nezaručuje, „že kni-

14) ZA Opava, KS NJ, sign. TL VI 3/30, č. 14, Stížnost Pavly Kytlicové a Jakuba Demla proti nálezu krajského jako tiskového soudu z 15. 4. 1930, s. [6-7].

vnitřním, době přizpůsobeným a hygienicky odcírkevněným. V demokracii a diskusi všechna moc pochází od lidu, tedy kromě prezidentské stolice i věda a víra. Od převratu s velkým P má Bůh jen tolik moci a práva, kolik si jich hlasovacími lístky a čuňou svých poslanců vydobude.¹⁵

První odstavec je podle prokurátora „veřejným popouzením k zášti proti skupinám obyvatel“, druhý navíc urážkou prezidenta. Námitka oponuje mimo jiné tím, že pasáž k zášti nevyzývá; odmítá také útok na hlavu státu, jejíž slova sice autor parafrázuje, ale přímo „o prezidentu republiky není zde vůbec zmínky“. Soudní nálezná opakově míní, že „výrok ‚demokracie jest diskuse‘ a že katolíci budou mít v tomto státě tolik práva, kolik si ho vydobudou, jest z denního tisku obecně znám, a tím uvádí prezidenta republiky v příčinnou souvislost s poměry u nás dle mínění pisatelova tak osudnými“.

Jako útok na prezidenta byl hodnocen také již zmiňovaný Březinův výrok v Demlově podání:

Ale národ náš nemá dnes společného ohně, nemá společného jednoho chrámu, roztrhali jej na mnoho táborů, rozptýlili jej, zeslabili tímto rozptýlením a čekají na kořist. Provinila se *intelligence* a tuto zradu odstonává celý národ. Mezitím zradí nás i ta *záloha*, kterou jsme dosud měli *v lidu*: lid už není náš, lid nás zradí, rozvrat šíří se mezi lidem novinami, tiskem těch různých stran, z nichž i *agrární*, z důvodů čistě stranických už je na straně zrádců. Druhou cestou a nástrojem rozvratu mezi našim lidem je škola, učitelstvo, povolný nástroj profesorů a ti jsou povolným nástrojem Masaryka a realistů. Ten, kdo toto vše na našem národě napáchal, *nikdy toho před Bohem nezodpoví!* Karel Čapek dobře řekl, že největším nepřitelem našeho národa je učitelstvo.¹⁶

Po námitkách v nálezu krajského soudu byla nakonec jako závadná ponechána pouze věta, v níž je Masaryk přímo jmenován.

Jiná zabavená pasáž útočí na nevšímavost české inteligence vůči teroru v Rusku. Deml zde vypočítává (a deformuje) jména, která mu reprezentují onu intelektuální elitu republiky. V pozdějších *Šlépějích* se budou obdobné výčty opakovat:

Nedívejme se na národ tak černě: nejhlubší naši filozofové, exaktní vědci, konkrétní logikové, na slovo vzatí kritikové, literáti a básníci, Karel Čapek, F. X. Šalda, mistr Jirásek, Jan [sic] Svatopluk Machar, Josef Hora (už podruhé a tentokrát *podařeně* odměněný státní cenou!), Jiří Wolker, Otokar Fischer, František Langer, Arne Laurin, F. V. Krejčí, Otto Pick, Paul Eisner, Jindřich Vodák, dr. Alfred Fuchs a jiní věštcové a bardové českého národa, zrovna providenciálně se starají o to, aby sladký sen Anežky Hružové nebyl rušen byť jen intelektuálním pogromem.¹⁷

15) Jakub Deml: *Šlépěje XIII.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1930, s. 15. Exemplář uložený v soudním spisu v ZA Opava, KS NJ, sign. TL VI 3/30, podtržení pochází od prokurátora nebo soudců.

16) Tamtéž, s. 26, podtržení pochází od prokurátora nebo soudců.

17) Tamtéž, s. 16, podtržení pochází od prokurátora nebo soudců.

Většina jiných míst zabavených pro „veřejné popouzení k zášti proti skupinám obyvatel“ se dotýkala židovské inteligence, a to jak v citovaném pamfletu a dalších textech, tak v Březinových a Demlových poznámkách. Židů a „požidovštění“ české společnosti se týká několik výroků Otokara Březiny ze září 1925.¹⁸ Jejich motivaci shrnuje autor *Šlépějí* takto: „Požidovštění a zežidovštění českého národa spatřoval Otokar Březina v tom, že systematicky útočí na římskokatolickou církev, ve školách, v Sokole, v tisku, ve vědě, v umění a ve veřejném životě.“¹⁹ K tomu Deml dodává: „Odnárodnit, odkřesťanit, nebo obřezat, toť v podstatě stejné.“²⁰ Jiné pasáže však Židům paušálně přisuzují vlastnosti jako smyslnost, racionalitu či analytičnost. Používání slova Žid/žid by zasloužilo hlubší analýzu v celé šíři Demlova díla a nelze přitom přehlédnout časově blízké výroky, jimiž básník etnickou zášť k Židům zřetelně odmítl, například v knize *Tepna*:

někdo nenávidí Žida pro tu nevinnou věc, že jest zrzavý, že má poněkud jiný nos, masitější ret, nebo kudrnaté vlasy – ale to je choroba, kterou vzdělaný člověk přemáhá, kdežto u nevzdělaného árijce vybijí se buď pogromem, nebo pověrou o rituelní vraždě, nebo hakenkreuzlérstvím. [...] Řekni mi, bratře Černý, co je u nás ještě nezsměšněno? Máš pravdu: Židé a Němci. Ale já sám, z lásky k národu bych si nepřál, aby to došlo i na ně.²¹

Od předchozích i následujících knih se však *Šlépěje XIII.* výrazně liší proporcemi a jednoznačným vyzněním vlastních i citovaných výroků o Židech. Deml přitom uměl účinek svých knih předpovídat. Co tímto svazkem *Šlépějí* sděloval svým pravidelným čtenářům, na něž se opakovaně odvolával a u nichž nemohl předpokládat souhlas? *Šlépěje XIII.* samy o sobě klíč neposkytují, ten lze hledat až v pozdějších knihách. Vlastní paradoxní pozici – o níž vypovídá i *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, další *Šlépěje* (například osmnácté z roku 1931) a zejména *Zapomenuté světlo* – Deml formuloval lapidárně už dříve v listu básníku Františku Xaveru Kašparovi z března 1929: „Co v mých knihách bolí Vás, bolí také mne, ale 1) jednak jsem toho nezavinil já a 2) jednak ledaco tisknu jen proto, abych se izoloval a pokořil.“²²

Po *Šlépějích XIII.* se od básníka prudce distancoval jeho někdejší přítel, propagátor jeho díla a korespondenční důvěrník Jaromír Doležal. V článku *Demlův případ* uvedl básníkovy protichůdné výroky z posledních let a zakončil je slovy, že s autorem *Šlépějí* je každý slušný člověk i bez soudu „navždy hotov“.²³ Podobné reakce budou následovat po vydání *Mého svědectví o Otokaru Březinovi*.

Všecko, co bylo v Březinovi Březinou, se vzpírá...

Přelíčení pro urážku prezidenta na základě přednášky ve Velkém Meziříčí proběhlo až po uzavření novojičínské kauzy, 21. listopadu 1930, a noviny různých stran – zejména lidovců

18) Tamtéž, s. 27.

19) Tamtéž, s. 28.

20) Tamtéž, s. 31.

21) Jakub Deml: *Tepna*, Tasov, Pavla Kytlicová 1926, s. 148.

22) Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP), Jakub Deml, Jakub Deml Františku Kašparovi 8. 3. 1929.

23) J. K. Pojezdnyj [= Jaromír Doležal]: „Demlův případ“, *Sobota* 1, 1930, č. 31, 29. 11., s. 608–610.

a národních socialistů – mu věnovaly značný prostor. *Lidové listy* v soudním referátu ob-
sáhle citují Demlovu řeč, v níž mimo jiné řekl: „Pomohl mi Masaryk, když mi bylo zle, proto
jsem se chtěl jemu odměniti jako svému dobrodinci – poctivostí a pravdou. [...] poctivě
jsem reprodukoval názory Březinovy o Masarykovi, ať byly pro něho příznivé, nebo nepříz-
nivé.“ Na otázku, jaká je záruka, že Deml citoval opravdu Březinovy názory, odpověděl:
„Tou zárukou je mé celoživotní dílo. Obsahuje-li něco lživého, pak nezasluhuji víry. Mluvil
jsem však v něm pravdu, za kterou jsem musil mnohokrát trpěti.“²⁴

Soudnička v *Českém slově* uvádí také Demlův argument, že v přednášce „nepoužil jmé-
na **prezident** Masaryk, nýbrž mluvil jen o **filozofu**“. Citovány jsou i další otázky soudu:

Obžalovaný na dotaz předsedy soudu v. s. r. [vrchního soudního rady, DI, ŠK] Stibingera, proč
opakoval výroky zemřelého básníka, když se s nimi neztotožňoval, odpovídá, že považoval
tyto výroky za **odkaz národu!** Když mu předseda vytýká, že tak neměl činiti na veřejném
shromáždění, třeba i když mu to zemřelý Březina řekl mezi čtyřma očima, odpovídá Deml,
že on jako básník miluje realismus a že musel to podati tak, aby tomu každý rozuměl. Na
otázku, zda se Deml ztotožňoval s Březinou, odpovídá, že v něčem ano, v něčem zase niko-
liv [...]. Konečně na otázku st. návladního dr. Znojemského potvrzuje obvinění, že jej Březina
nezmocnil k tomu, aby tyto citáty veřejně někde reprodukoval.²⁵

Otázky tribunálu tedy nejen zkoumaly možné ohrožení prezidentovy cti, ale mířily také
na právo básníka citovat jiného slovesného tvůrce bez zplnomocnění. Některé publicis-
tické ohlasy poukazovaly hlavně na to, že Deml se dotkl památky Otokara Březiny, jež
citované výroky „postavily do zcela jiného světla, než jak se jevil dosud“.²⁶ O tom, že Deml
porušil několik tabu současně, svědčí i komentář *Českého slova* od Karla Zdeňka Klímy.
Podle něj jde o „škaradé zneužití básníka, na jehož jméno přizívuje se teď po jeho smrti
tolik všelijakých lidí“.

Je to tak dětinské a žalostně nekulturní. Všecko, co bylo v Březinovi Březinou, vzpírá se proti
takovému snižování jeho velikosti. Byl to básník, který dovedl dvě desetiletí mlčet, nechtěje
dátí výraz své myšlenky dříve, nežli se mu zdála definitivně uzrálou. A tady malí, malicherní
anebo zlí lidé chtějí obchodovati politicky s nekontrolovatelnými výroky, urvanými z naho-
dilých rozprávek, do nichž by se básník nikdy nebyl pustil s lidmi, kteří pro jeho pochopení
neměli ani nejzákladnější podmínky: taktu.²⁷

Reprezentant prvorepublikové novinářské elity – v té době byl K. Z. Klíma šéfredakto-
rem *Českého slova*, dříve i později šéfredaktorem *Lidových novin* – zde přisuzuje Demlovi ty
nejnižší úmysly. Upírá mu kompetenci a význam nejen jako básníkovi, ale i jako Březinovu
příтели a interpretovi. Opomíjí jeho literární práci, kterou po třicet let soustavně Březinovo

24) Řk.: „Jakub Deml dovolává se svobodomyšlnosti presidenta Masaryka“, *Lidové listy* 9, 1930, č. 269, 22. 11.,
s. 3.

25) -mh-: „Přednášel o Ot. Březinovi a urážel presidenta“, *České slovo* 22, 1930, č. 276, 23. 11., s. 7.

26) Tamtéž.

27) K. Z. K. [= Karel Zdeněk Klíma]: „Masaryk mezi Březinou a Demlem“, *České slovo* 22, 1930, č. 276, 23. 11.,
s. 4.

dílo vykládal a obhajoval. Otázku pravdivosti si Klímův text neklade. Demlova pravda je už předem diskvalifikována tím, že je „nekontrolovatelná“.

„Tomu se divím!“ aneb *Svědectví bez cenzury?*

Líčení v jihlavské kauze bylo po výsleších a předvolání dalších svědků odročeno. Soudní proces však skončil náhle a bez rozsudku: „Trestní věc proti P. Jakubu Demlovi. Prezident republiky nařídil, aby bylo zastaveno trestní řízení, které bylo zahájeno proti Jakubu Demlovi pro výroky, v nichž státní zastupitelství spatřovalo urážku prezidenta republiky.“²⁸

Masaryk svým zásahem potvrdil obraz moudrého státníka, avšak Deml se zachoval jako básník. Vpádem *deus ex machina* jeho pře o pravdu neskončila, naopak své tvůrčí a vydavatelské úsilí vystupňoval. Svou celoživotní cestu k Březinovi nyní zdokumentoval jednak tím, že v letech 1931 až 1933 znovu publikoval své rané březinovské knihy i vzájemné dopisy,²⁹ jednak svou nejrozsáhlejší knihou – *Mým svědectvím o Otokaru Březinovi*.

Již v dubnu 1929 vydavatel Rudolf Škeřík vyzval Demla k tomu, aby sepsal své hovory s Otokarem Březinou.³⁰ Z jejich vzájemné korespondence vyplývá, že *Svědectví* vznikalo další dva roky souběžně s oběma vyličenými soudními případy. Deml v něm čerpal z deníkových zápisů, Březinových listů, ale i již tištěných textů od těch raných až po současné; mimo jiné zde nacházíme podstatnou část *Šlépějí XII*. Také žalovaná přednáška i *Šlépěje XIII* byly ze zpětného pohledu přípravou na *Svědectví* a zároveň zatěžkávací zkouškou jeho čtenářů. Z tohoto testu se však poučil především Deml.

Kdybychom soudili jen z dochovaných sloupcových korektur *Mého svědectví*,³¹ mohlo by se zdát, že oním „poučením“ byla autocenzura některých výroků. Básník sám upravil či vyškrtl některá místa týkající se konkrétních osob (vedle Březiny například Františka Bílka, Arneho Nováka, Emanuela Chalupného, ale i poněkud vychytralého chování Demlovy „bábičky posluhovačky“), někdy obecně Němců nebo Židů, nejčastěji však T. G. Masaryka. V několika pasážích pouze mizí jeho jméno: například ve větě „Masaryk, učitelstvo a Sokolstvo zavádějí u nás náboženství židovské a zavádějí je s úspěchem“ ho Deml nahrazuje slovem „Profesoři“;³² na jiných místech jen zájmenem „on“. Někde vyškrtl celé odstavce, například jednu z pasáží, pro něž byl souzen v Jihlavě a v nichž parafrázuje Březinu:

Masaryk se svými výpady proti katolické Církvi je jako kupecký komi, který má všechno zboží po truhlíkách; hází posluchačstvu písek do očí „vědou“, vysype najednou jména padesáti autorů, z nichž ani jednoho nemohl přečíst, poněvadž by na to nestačil ani svými léty. Je to úžasné povrchní! A směšné!³³

28) úř.: „Trestní věc proti P. Jakubu Demlovi“, *Lidové noviny* 38, 1930, č. 646, 24. 12., ranní vyd., s. 7.

29) Znovu vyšla *První světla* (3. vyd., 1931) a *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (2. vyd., 1931), nově dva svazky vzájemné korespondence s Březinou (1932 a 1933). V edici *Život a sen* vydal Jan Amos Verner několik raných časopiseckých textů – vesměs březinovsko-bílkovských esejí z let 1903–1905.

30) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 4. 4. 1929.

31) LA PNP, Jakub Deml, korektury vlastních prací, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*.

32) Jakub Deml: *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, Praha, Rudolf Škeřík 1931, s. 304.

33) LA PNP, Jakub Deml, korektury vlastních prací, *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, vyškrtuto za prvním odstavcem, s. 305.

V jiném Březinově výroku, který Deml nakonec nezveřejnil, se kácela modla „prezident Osvoboditel“:

A když Březina četl memorandum kněží z Obrodu (byl mezi nimi Xaver Dvořák a J. Š. Baar) a odpověď Masarykovu na toto memorandum, byl tak pobouřen, že řekl: „To je tak nízké, tak sprosté, tak ničemné, že tak se odpovídá jenom mezi kluky! To je tak, jako by otrok přišel si postěžovat na tyрана drába svému pánu a ten pán ho pošle drábu zpět, aby si to spolu vyřídili! Člověku se zdá, že ta republika byla založena, jak někteří tvrdí, vskutku jen pro Židy a svobodné zednáře, a ostatně, řekne-li se Masaryk Osvoboditel, není to pravda: tady byli jiní lidé a jiné důvody než osvobození národa! Z otročení národa, z něhož se dělá beran proti církvi katolické, odkřesťanštění, odnáboženštění a ne osvobození národa!“³⁴

Dlužno dodat, že tato pasáž následovala po (publikovaném) odstavci nazvaném „Apoštolská auta“, kde se líčí, jak Březina četl o automobilu biskupa Vojsaššáka a prohlásil: „Je těžké obhajovat katolicismus!“ Deml totiž – na rozdíl od *Šlépějí XIII.* – ve *Svědectví* nebuduje kontext s jednoznačným vyzněním nebo v něčí (dokonce ani ve svůj či Březinův) prospěch: v centru pozornosti je neuchopitelná Březinova postava a její proměnlivý hlas při různých příležitostech – i Demlova fascinace, nemožnost být s Březinou „jednou pro vždy hotov“ a odpor k sochání básníka do přijatelné, mrtvé podoby.

Mnohem překvapivější než autocenzurní škrty v korekturách je však to, co Deml v *Mém svědectví o Otokaru Březinovi* ponechal. Díky podrobné soudní dokumentaci můžeme doložit, že Deml nevyškrtl většinu vlastních ani Březinových výroků, pro něž byly zabaveny *Šlépěje XIII.* a jež byly kvalifikovány jako přečiny proti zákonu na ochranu republiky včetně „urážek hlavy státu“: například pasus o Gutfreundově *Babičce* (s. 299), o předčasné svobodě pro český národ (s. 323–324), o požidovštění (s. 336), o národní samostatnosti a svobodě (s. 348–349), o vládnutí Židů jako znamení konce národa (s. 362), o filosemitismu *Lidových novin* (s. 428), o tom, že Židé nemají stud (s. 469). Je zde rovněž kritika Masarykovy *Světové revoluce*, kterou Deml zmínil ve své přednášce (s. 324–325), i dvakrát žalovaný odstavec o Masarykovi a učitelích (s. 323). Pasáže, které se více méně shodují s těmi zabavenými ze *Šlépějí XIII.*, jsou roztroušeny po celé knize. Autor však tutéž látku i citace zpracoval jinak – nikoliv v kontextu propagandistických článků, ale v mnohoznačném Březinově portrétu. O tom, že Deml opakoval již jednou konfiskované pasáže vědomě, svědčí poznámka ve *Šlépějích XVII.*: „Ty XIII. Šlépěje, kde bylo jen několik vět z mého *Svědectví*, zkonfiskovali, ale knihu *Mé svědectví* nezkonfiskovali, ačkoliv jsou v ní desetkrát lepší věci než v těch XIII. Šlépějích! Tomu se divím!“³⁵

Jak to, že *Mé svědectví* cenzurou prošlo? Jednoznačné vysvětlení neznáme, můžeme si pouze všimnout některých okolností, jimiž se tento případ od předchozích lišil.

Deml opět osobně riskoval jako autor, ale nakladatelsky knihu tentokrát zaštilil Rudolf Škeřík: „[...] pište svou knihu bez ohledu na toho či onoho, oddán cele pravdě své a Březinově. Já jako člověk jsem s Vámi a jako vydavatel béru veškeré riziko.“³⁶ Nakladatel

34) Tamtéž, vyškrtáno za třetím odstavcem, s. 282.

35) Jakub Deml: *Šlépěje XVII.*, Tasov, Pavla Kytlicová 1931, s. 33.

36) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 11. 9. 1929.

se dokonce výslovně vyjádřil i o případném zabavení: „Pokud se týká Vašeho dotazu, chci-li, aby Vaše kniha o Březinovi byla konfiskována, odpovídám bez rozpaků: ano. Nepište prosím na nebezpečných místech ‚všeobecně‘. Jen pěkně do živého.“³⁷

Kniha byla tentokrát tištěna v Praze, spadala tedy pod jiný úřad a dohlázele. Nakladatel původně anoncoval v *Lidových novinách* dvě různá vydání: „1) úplné, tedy i s tím, pro co Vás hnali před soud; toto vydání bylo by jen pro subskribenty a na trh by nepřišlo, 2) neúplné, vámi cenzurované, které by bylo určeno pro ofic. knižní trh.“³⁸ Následujícího roku – už se znalostí rukopisu – však Škeřík píše: „[...] nevím, nebylo-li by účelnější vydání jen jedno, úplné, které by vyšlo v subskripci.“³⁹ *Svědectví* nakonec vydal v létě 1931 v nákladu tři tisíce pět set padesát výtisků (z toho sedm set bylo rovnou označeno jako druhé vydání pro podzimní trh, aby mohla být kniha znovu propagována).⁴⁰ Tiráž i nakladatelský leták výslovně uvádějí, že jde o vydání subskripční.⁴¹

Jihlavská kauza skončila jen půl roku předtím, je tedy otázka, do jaké míry přispěla k pomnutí *Svědectví* cenzurou i nedávná prezidentská intervence. V každém případě výsledný tvar *Svědectví* vznikl právě v době, kdy se Deml konfrontoval s civilním právem. Jeho vykonavatelé při zabavení *Šlépějí XIII.* argumentovali i celkovým vyzněním. *Svědectví* je už vystavěno jinak: proti předpojatosti a selektivnímu čtení ho od první věty hájí autorový hlas. Opakováním motivu proměnlivých „pravd okamžiku“ i průběžným (sebe)ironickým komentářem v margináliích, jež Deml připsal až v korekturách, čtenáře soustavně vede k souvislému a otevřenému čtení, odvádí ho od předčasného jednoznačného závěru.

Ve *Svědectví* vystupuje mnoho žijících postav včetně reprezentantů soudobé české literatury a literární kritiky. Reakce básníka dlouholetého blízkého přítele F. X. Šaldy, Arneho Nováka a Jaroslava Durycha byly jednoznačně odmítavé a silně expresivní.⁴² Karel Čapek bránil Demla z pozice svědka před nařčením ze lži: „Na Otokara Březinu je Jakub Deml svědkem poněkud naivním; ale pokud mohu podle své zkušenosti soudit, není svědkem křivým.“⁴³

Zároveň však Čapek kritik a spisovatel, který měl zkušenost i s žánrem rozhovoru s velikánem – nedávno vydal *Hovory s T. G. Masarykem* – Demlovi jako tvůrci vytkl naivitu, nedostatek kritičnosti, soudnosti, ba i ušlechtilosti. „Deml nám zkreslil Otokara Březinu ne tím, že by k jeho slovům něco neprávem přidal, nýbrž tím, že nedovedl třídit.“⁴⁴

Ve jménu mravopěstnosti

Svědectvím si Deml nadělal mnoho nepřátel a mohutnou vlnou vlastních publikací v letech 1929–1933, po smrti Otokara Březiny a Pavly Kytlicové, nadělal mnoho dluhů. To určilo jeho existenční potíže – a soudě podle korespondence s tiskařem Karlem Krylem

37) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 30. 7. 1929.

38) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 29. 1. 1930.

39) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 10. 3. 1931.

40) LA PNP, Jakub Deml, Rudolf Škeřík Jakubu Demlovi 27. 6. 1931.

41) LA PNP, Jakub Deml, *Oznamovatel Symposia* čís. 29, červen 1931, s. 1.

42) Tyto a další reakce shrnula Eliška Davidová v studentské práci „*Nešetrná legenda*“. *Analýza mediálního diskursu o Demlově Mém svědectví o Otokaru Březinovi*, rkp.

43) Karel Čapek: „*Svědectví o Jakubu Demlovi*“, *Lidové noviny* 39, 1931, č. 472, 20. 9., ranní vyd., s. 1–2.

44) Tamtéž, s. 2.

i potíže jeho věřitelů – na celá třicátá léta.⁴⁵ Nouze a opuštěnost v nouzi se stávají tématem dalšího psaní. Voláním o pomoc je v říjnu 1934 leták *Slovo k přátelům*⁴⁶ a bezprostředně následující kniha *Zapomenuté světlo*. Obě publikace úřady zabavily.

V *Zapomenutém světle* básník rozehrál polyfonii témat a příběhů. Dějovým rámcem je umírání selky Zezulky, kterou pisatel nazývá svou „milenkou“. Zároveň líčí, co vlastně tímto slovem označuje v žité realitě: navštěvuje ji, opatřuje jí léky, hovoří s ní, rozumí jí – zaopatřuje ji. Podobně zaopatřoval už jejího otce a rozuměl jeho důvěrné promluvě v rodném nářečí: „Svět je skryté za světem – velebné pane, jenom Ve mně rozumíte!“⁴⁷

Formálním rámcem prózy je odpověď na reálný dopis⁴⁸ od posluchače uchváceného a zasaženého Demlovou rozhlasovou přednáškou *Život, jak já jej vidím*, zejména maximou: „Život je víc než dobrá pověst.“ Pisatel podepsaný B. M. P. za ni děkuje a vyznává se z nevědomosti, v níž „člověk plnil jako dítě nebo barbar“. Deml píše *Zapomenuté světlo* v druhé osobě formou dopisu, který v prvním plánu adresuje prohlédnuvšímu B. M. Ptáčkovi. I když se zdá, že se mu zprvu jen posmívá a spílá mu (i mnohým jiným), postupně mu vyjevuje svůj žal z nepochopení, svou vyvrženost a osamělost, ale také nepřímou, v neustálých odbočkách a změnách perspektiv, předvádí a komentuje svůj způsob psaní – a také hlubšího čtení právě takových slov, jako je „milénka“, „stehno“, „nohy“, „kořen“ či „pravda“:

já nezapomenu žádné slovo, a pozorujete-li tuto mou symfonii, pane B. M. P., je to Smetanova Má vlast.

Radix. Kořen. Pamatujete, že v této své symfonii říkám toto slovo teprve podruhé?⁴⁹

Kontrapunktem k této linii je hledání příkrého dopisu od „bibliotékaře Muzea království českého“ Miloslava Novotného a nalézání různých nechápavých posudků a odsudků. Vedle leitmotivů, jako je líbání nohou (respektive stehem, ale i „velepočestných řití“), tírád o pravdě, o mravnosti umění a života, se refrénovitě opakuje německá věta „Für Ihre Gesundheit und für Ihr Wohlergehen bin ich ganz und gar nicht verantwortlich.“⁵⁰ S ní je spojena ztráta porozumění a smyslu, zmarnění básníkovy poslání.

Celým textem prochází také výklad a kontemplace slov „Noli me tangere“ – „Nedotýkej se mě“, která řekl vzkříšený Ježíš Marii Magdalské, když ho s radostí poznala (Jan 20,17).

Ač je *Zapomenuté světlo* „horkým“ textem, nevzniklo *alla prima*. Jiří Olič píše o „řadě stran rukopisu ve verzi, kterou už nikde nepoužil. Mimo to básník v textu často používal oslovení „paní hraběnko“⁵¹ – titul zamlčené adresátky, ve výsledném textu přítomné pouze stopami, jako je opakovaný německý citát či sporadické oslovení nejmenované ženy namísto ostentativně oslovovaného B. M. P. To není u Demla nový postup: původní adresátky

45) LA PNP, Jakub Deml, dopisy Karla Kryla; Muzeum Novojičínka, Karel Kryl, korespondence Jakuba Demla s tiskárnou Kryl a Scotti.

46) Rozsáhle ho cituje a o jeho zabavení píše Vladimír Binar: *Čin a slovo. Kniha o Jakubu Demlovi*, Praha, Triáda 2010, s. 109–111.

47) Jakub Deml: *Zapomenuté světlo*, Tasov, vl. n. 1934, s. 52.

48) Viz LA PNP, Jakub Deml, B. M. Ptáček Jakubu Demlovi 2. 9. 1934.

49) J. Deml: *Zapomenuté světlo*, cit. dílo, s. 69.

50) „Za vaše zdraví a blaho vůbec a nikterak neodpovídám.“

51) Jiří Olič: *Čtení o Jakubu Demlovi*, Olomouc, Votobia 1993, s. 104. Zmíněný rukopis zatím bohužel nemáme k dispozici.

a adresáty mnohdy anonymizoval už v prvních deníkových knihách *Rosnička*, *Domů* a *Pro budoucí poutníky a poutnice*.⁵² Nelze to zdůvodnit prostými ohledy na žijící osoby, protože vedle bílých míst čtenář dostává i určité indicie a ukazatele – a to se týká i totožnosti reálných osob. Tato poetika zahaluje a odhaluje zároveň – dotýká se skutečností považovaných za nedotknutelné a zároveň vyjadřuje nedotknutelnost hlubšího tajemství.⁵³

Také otevřená výpověď *Zapomenutého světla* je současně šifrou. Pisatel staví před čtenáře mnoho překážek, mimo jiné cizojazyčnými pasážemi, zejména německými a latinskými. „Je ironií, že Deml cituje latinsky, jakkoli ‚se už latinsky neumí‘. Neméně závažné je, že tyto citace uvádí autor, [...] který tvrdošijně prosazoval překlady z latiny do češtiny a **trval na odbourávání komunikačních bariér**. Tyto bariéry však v *Zapomenutém světle cíleně staví*,” píše Pavel Nečas. Jazyk, jímž mluví Deml-kněz, se stává „jazykem opuštěnosti“.⁵⁴

V hudebně komponovaném textu se vrství významy, „světy skryté za světem“,⁵⁵ adresáti skrytí za adresátem, nevyřčené za vyřčeným. Hlubokým podložím je celé dosavadní Demlovo dílo, z něhož autor cituje, a celá jeho čtenářská zkušenost – vedle Březiny, starozákonních i novozákonních textů odkazuje mimo jiné na Danta, Shakespeara či Yeatse, ale i na pestrou škálu současných českých autorů od B. M. Ptáčka po Josefa Horu. Básník zde došel k novému celistvému a konečně i „nefragmentárnímu“ tvaru polyfonní básnické prózy. Tohoto tvaru paradoxně dosáhl výpovědí o nepřijetí a zbytečnosti básníka a jeho slova:

„Naše Duše marně hledá své sestry.“ Für Ihre Gesundheit und für Ihr Wohlergehen bin ich ganz und gar nicht verantwortlich. To je německá interpretace verše Březinova, pokud já německy vůbec umím, a píšu to německy, poněvadž česky – pro koho to psát? A německy: pro koho to psát? A latinsky: pro koho to psát? A proč vůbec ještě psát? Proč mluvit? Ke komu mluvit?⁵⁶

K paradoxům *Zapomenutého světla* patří i jeho ohlas – vřele ho přivítal například Vítězslav Nezval, později Jan Mukařovský a Roman Jakobson. Naopak tiskový dohled podtrhl tragiku knihy jejím zabavením ex post.

Deml obdržel náklad *Zapomenutého světla* od tiskaře Viktora Dvořáka z Moravských Budějovic na Dušičky 1934 a ihned ho začal rozesílat. Vzápětí však dosud nerozeslané výtisky zabavili četníci na rozkaz okresního úřadu v Moravských Budějovicích. Případ podrobně popsal dlouholetý Demlův advokát Alois Plichta ve svém memoárovém svědectví *Tajemství času*. Z jeho podání, doloženého i soudními dokumenty,⁵⁷ vycházíme:

52) J. Deml: *Rosnička*, cit. dílo; týž: *Domů*, Královské Vinohrady, vl. n. 1912; týž: *Pro budoucí poutníky a poutnice*, Žižkov, vl. n. 1913.

53) O *Zapomenutém světle* jako o románu zasvěcení i o motivu „Noli me tangere“ do hloubky pojednává Jitka Kvapilová: *Sen a světlo v knize Jakuba Demla*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1996, s. 76–94.

54) Pavel Nečas: „Pojetí latiny v některých Demlových textech“, *Bohemica Olomucensia* 3. *Filologica Juvenilia* 1, 2009, s. 265–271, zde s. 270–271. Jinde autor poukazuje na užití němčiny v *Zapomenutém světle* jako jazyka odmítnutí a opovržení – viz Pavel Nečas: *Střídání kódů jako sémantická kvalita*, rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2005, s. 44–53.

55) Srov. J. Kvapilová: *Sen a světlo v knize Jakuba Demla*, cit. dílo, s. 92.

56) J. Deml: *Zapomenuté světlo*, cit. dílo, s. 17–18.

57) A. Plichta: *Tajemství času*, cit. dílo, s. 49–59. Citovaná dokumentace z krajského soudu ve Znojmě se

V polovině listopadu Deml přichází za Plichtou se soudním nálezem krajského soudu ve Znojmě z 2. listopadu 1934 (č. T1 45/1934) o zabavení knihy *Zapomenuté světlo*. Nález zdůvodňoval konfiskaci tím, že obsahem knihy byly spáchány:

zločin podle § 122 (znevážení náboženství), přečin podle § 303 (zlehčování učení, obyčejů nebo zařízení nábož. společnosti, uražení náboženského služebníka při výkonu náboženského obřadu a neslušné chování za veřejného náboženského úkonu – což všechno bylo zařazeno pod společnou hlavičku urážky náboženské společnosti zákonem uznané), pak ještě mj. hrubá urážka mravnosti nebo studu (§ 516). Abych jen tak zcela nevynechal nejtěžší trestný čin, totiž zločin podle § 122, sluší uvést, že pod tento paragraf spadalo rouhání Bohu, rušení náboženského úkonu, veřejné projevy opovržení k náboženství a rozšiřování nevěry.⁵⁸

Plichta, který knihu obdržel ještě před konfiskací a ihned ji přečetl, básníkovi rovnou sdělil, že některá místa neobhájí, nicméně případu se ujal. Deml ještě předtím jednal osobně na ministerstvu spravedlnosti. Svému obhájci o tom napsal:

Pane doktore,

v ministerstvu sprav. tiskový referent vrchní rada dr. Červíček i sekční šéf dr. Lány mně řekli, že

- 1) ona poslední věta s příslušným paragrafem o zabavení celé knihy (od a do z) v soudním výměru krajského soudu znojemského (státního zastupitelství) je právně a skutkově neodůvodněna, jinými slovy: konfiskace v tomto smyslu je naprosto vyloučena;
- 2) z oněch 14 zkonfiskovaných míst⁵⁹ v knize Jakuba Demla *Zapomenuté světlo* že se nechá zkonfiskováno jen 5 míst a 9 ostatních že se z konfiskace propustí a že v tomto smyslu ministerstvo spravedlnosti udělí pokyny státnímu zastupitelství ve Znojmě.⁶⁰

Dále Deml uvádí věcné argumenty pro námitku proti konfiskaci. Nejčastěji se týkají poetiky a stylu (například že původně zabavená věta „Je to nejsurovější boží dar“ je hyperbola; dále poukaz na ironii věty „Když mně bylo 33 let, já měl lásku“ i dalších tří rozsáhlejších pasáží na stranách 27, 39 a 85–86). Poukazuje také na to, že na dvou místech byly zabaveny doslovné citáty jednak z Františka Sušila (na straně 96 ve výkladu Ježíšova výroku k Marii Magdalské „Noli me tangere“), jednak na straně 128 filozofa T. G. Masaryka, který Deml komentuje: „Říká-li T. G. Masaryk, že hloupé ženy milují *lépe* než ty moudré, říká tím vlastně jen to, že *milují*, docela podle Apoštola: ‚Kdo nemiluje, nezná Boha, neboť Bůh jest láska‘ (Jan 4,8).“ V tomto případě básník také upozorňuje na nedbalost a nedůslednost cenzury – týž výrok totiž citoval již na straně 120, kde zabaven nebyl („T. G. Masaryk, já říku, je veliký psycholog. Víte, co řekl? Toto: Žena moudrá může milovati *více* nežli žena hloupá, ale žena hloupá umí milovati *lépe*.“). A opět jako v obhajobách předešlých trvá Deml na tom, že „pojem prezidenta s pojmem filozofa naprosto se nekryje“. K jiné pasáži

z větší části pravděpodobně nedochovala, výjimkou je stížnost Jakuba Demla, kterou však Plichtova kniha výstižně sumarizuje, a závěrečné usnesení vrchního soudu v Brně, jež Plichta dokonce celé cituje.

58) Tamtéž, s. 50.

59) Jak vyplývá z další dokumentace, šlo o třináct míst, čtrnáctým bodem bylo zabavení celé knihy.

60) A. Plichta: *Tajemství času*, cit. dílo, s. 51.

(na straně 117) zase říká, že parafrázuje obrazy ze „světoznámého amerického filmu Král králů“, který „každé naše město vidělo [...]“. Co bylo nezávadno ve filmu, nemůže být kvalifikováno jako závadné ve skladbě básnické“.

U míst zabavených z obsahových důvodů se Deml odvolává buď na dogmatiku (u tvrzení na straně 131, že Bůh nemiluje všechny lidi stejně), nebo přímo na Písmo v případě výroku na straně 130, že Bůh „spustí všechny pedály a rejstříky smíchu“ (a přímo cituje slova o božím smíchu či posměchu v Žalmech 2,4 a 37,13; Knize Moudrosti 4,18 či v Příslovích 1,26). I zde však zdůrazňuje: „Tomu smíchu, jak je v bibli a v mém textu, musí se ovšem rozumět po křesťansku a po katolicku, tj. *obrazně*, neboť i z katechismu je známo, že Bůh je *duch* a ten se ani nesměje, ani nepláče, nemá citů lidských – čili zde *Boží* smích znamená Boží trest, to jest: kon Nejvyšší Spravedlnosti.“⁶¹

Poslední skupina argumentů se odvolává opět na básníkovy čtenáře, poukazuje na malý náklad, tentokrát i na kladný kritický ohlas v anketě *Lidových novin* – kde ji 25. listopadu 1934 jmenovali jako nejzajímavější knihu roku Vítězslav Nezval, Konstantin Biebl, Toyen i „spisovatel a kritik ze všech nekatoličtější: Josef Florian“⁶² – a konečně na žánr: „Svou knihu označil jsem v prospektu výslovně jako ‚lyrickou symfonií‘. Tím už každou tendenci jsem vyloučil. Věta vytržená z kontextu má často opačný význam.“⁶³

Alois Plichta obhajoval *Zapomenuté světlo* před tiskovým senátem ve Znojmě 28. listopadu 1934 v souladu s těmito argumenty. Využil také myšlenek Antoine Sénarda z úspěšné obhajoby *Paní Bovaryové*, jež byla v roce 1857 žalována pro údajnou obscénnost.

Státní zástupce tehdy z příkazu ministerstva spravedlnosti konfiskaci omezil. Senát se však podle Plichty s případem vypořádal „planě a řemeslně“. Z nálezu vyplývá, že soudcové neakceptovali ani omezení konfiskace, ani žádný z argumentů Demlovy námítky, jež poukazovaly na citátový charakter, na obsahovou shodu s Písmem, na ironii či humor, „neboť i humor – a ten zejména – může býti podán způsobem mravopočestnost a stydlivost hrubě urážejícím a veřejně pohoršení budícím. Soud shledal v tiskopisu tak četné výroky, které vykazují objektivní známky přečinu dle § 516 tr. z., že je nelze ani jednotlivě vypočítati“.⁶⁴

Plichta po dohodě s Demlem podal stížnost vrchnímu soudu v Brně. Na prvním místě v ní poukázal na kompetenci literární kritiky, která *Zapomenuté světlo* zhodnotila jako dílo „nevšední a vysoké úrovně“, a nekompetenci soudu v estetických otázkách.

Posuzuje-li však soud dílo z hlediska zákonů trestních, jest jeho činnost nesmírně zodpovědná, protože nesmí být při tom zapomenuto na celkovou jeho tendenci, na umělecké snahy autorovy, na okruh čtenářů [...].

Podle naříkaného nálezu jde o knihu špatnou, ve které autor urazil veřejnou mravnost, náboženství a prezidenta republiky. Knihu špatnou tak, že je ji nutno potlačit od a až do z.

61) Tamtéž, s. 52.

62) V následujícím roce knihu v anketě jmenovali také literární vědci Jan Mukařovský a Roman Jakobson. Viz *Lidové noviny* 43, 1935, č. 601, 1. 12., ranní vyd., příloha Nejzajímavější kniha 1935, s. II.

63) A. Plichta: *Tajemství času*, cit. dílo, s. 52.

64) Tamtéž, s. 54.

Jsmo malým národem, který si nemůže dovolit zničení i jen jedině a malé tvůrčí hodnoty. O Zapomenutém světle řekla lit. kritika, že jest to dílo hodnotné a krásné. Soud nařizuje jeho zničení.⁶⁵

Stížnost se opět ohrazuje proti deformaci významu vytrháváním vět a odstavců ze souvislosti a trvá na tom, že smysl knihy nelze posoudit bez znalosti předchozího básnickova díla, jehož „účinným prostředkem vyjadřovacím jest paradox, hyperbola, nadsázka, ironie, symbol. Nutno uvážit, že jeden čtvereční decimetr plátna vystřižený třeba z originálu Rembrandtova bude sám o sobě pošpiněným hadrem, třeba dílo bylo nesmrtelným.“⁶⁶ Obhájce poukazuje na díla Rabelaisova, Macharova, Villonova, Boccacciova, Joyceova, Célinova, která by podle měřítek soudu musela být vyřazena z knihoven, připomíná též Bloye a Floriana i jejich styl – „slovní naturalismus“.⁶⁷ Zdůrazňuje výstavbu celku, v němž se „slova užívá jako barvy a zvuku a celá skladba jest podřízena vnitřnímu rytmu“.⁶⁸

Rozhodnutí vrchního soudu v Brně z 18. ledna 1935⁶⁹ stížnosti částečně vyhovělo. Redukovalo počet zabavených míst („osvobozena“ byla z původních třinácti míst čtyři, číslována jako I, XII a XIII, souzená jako rouhání, a místo II jako útok na učení a obyčeje) a především zamítlo poslední zásadní bod, že „celý obsah knihy obsahuje skutkovou podstatu přečinu dle § 516 tr. z.“, tj. „neobsahuje takových výroků, jež by urážely stydlivost a mravopoctnost“. Výjimkou bylo místo VII, jež bylo naopak přehodnoceno z útoku na učení a obyčeje (§ 303) na urážku mravnosti a studu (§ 516). Jde o často citovanou pasáž, v níž se spojují exponované motivy celé knihy:

poněvadž miluje svou dceru Maryon, moji budoucí milenku, až budu v hrobě, neboť já věřím v život věčný a vím, že všechna stehna z hrobu povstanou a mezi nimi také dvě stehna, která jsem toužil líbat i Bůh mi je přiřkne, poněvadž je spravedlivý a moje věčná blaženost bude pozůstávati v tom, že se mně na věky dovolí líbat tato dvě stehna, docela nahoře, docela u kořenů, poněvadž jsem básník a katolický kněz a prokletý člověk.⁷⁰

Ostatní místa zůstala zabavena jako znevažování náboženství, náboženských obyčejů a úkonů či jejich vykonavatelů a místo IX opět jako urážka prezidenta.

Vrátíme-li se k Demlově počáteční věcné argumentaci, pak u vrchního soudu uspěla obě odborná dogmaticko-biblistická zdůvodnění (místa o božím smíchu a o tom, že Bůh nemiluje všechny lidi stejně, nakonec prošla) i obhajoba hyperboly „Je to nejsurovější boží dar“. Osvobozeny byly vesměs výroky, které se podle původní žaloby dotýkaly Boha. Nedotknutelné zůstalo náboženství, náboženští představitelé a T. G. Masaryk.

65) ZA Opava, pobočka Olomouc, Timotheus Vodička, kt. 40, inv. č. 284, stížnost Jakuba Demla, zastoupeného JUDr. Vilémem Rytinou, proti nálezu krajského soudu ve Znojmě ze dne 28. 11. 1934, č. j. Tl 45/34, s. [2-3]. U kolínského advokáta Viléma Rytiny byl Plichta v té době zaměstnán jako koncipient.

66) Tamtéž [s. 3].

67) Tamtéž [s. 4].

68) Tamtéž [s. 6].

69) Moravský zemský archiv v Brně, Vrchní zemský soud Brno, rozhodnutí vrchního soudu v Brně, Tsv IV 6/35 z 18. 1. 1935; viz též A. Plichta: *Tajemství času*, cit. dílo, s. 56-57.

70) J. Deml: *Zapomenuté světlo*, cit. dílo, s. 60-61.

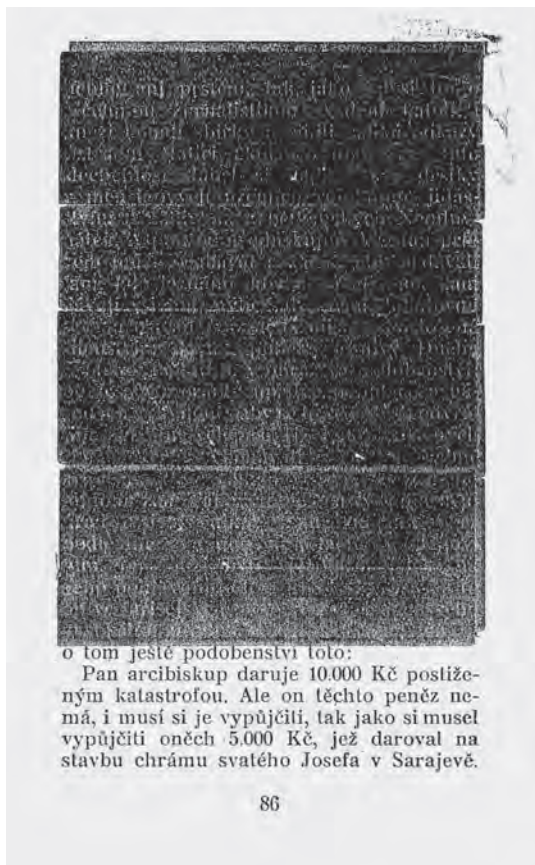

Začerněná místa v *Zapomenutém světle*

Šestá z devíti zkonfiskovaných a začerněných pasáží *Zapomenutého světla* na straně 86 (začíná již na straně 85):

Praví-li Spasitel apoštolům: „a žádného cestou nepozdravujte neminem per viam salutaveritis“, už tím je dokonale naznačeno, že arcibiskupové nemají nikterak respektovat žurnalistiku, která se rozbřečí jak stará kurva nad každým neštěstím, ale sama nehne ani prstem, tak jako kdysi touto ničemnou žurnalistikou svedení katoličtí kněží konali sbírky a činili veliké odkazy Ústřední Matici Školské, aby skrze tuto šlechetnost d'ábel si naplnil své dršťky v menšinových územích rouháním, jidášstvím a nádivkou z betlémských Nemluvňátek. Aspoň od arcibiskupův křesťan právem může očekávat a žádat, aby nedávali tam, kde je dáno, aby nedávali tam, kam dávají všichni, nýbrž aby svou dukátovou setbou osívali „zázračná místa, zpustošená šílenstvím davu“, políčka a nivy Ducha Svatého. Řeknu to v obraze a podobenství: poklesem morálky upadne populace a národ má vyhnout; aby se toto neštěstí odvrátilo, napadne velepastýří, že na opuštěných ženách bude vykonávati povinnost sedmé svátosti, čili že bude manželem jednoho milionu žen. Takovýto velepastýř pojal svůj úřad fyzicky, nikoli podle ducha, nýbrž podle litery, maje býti veleotcem duchovním, on touží býti veleotcem tělesným. Jeho pohlavním údem je SLOVO a na to on ve farizejském pojetí (Auffassung) svého vysokého úřadu zapomněl. Řekněme si [...].

Zdroj: Jakub Deml: *Zapomenuté světlo*, Tasov, vl. n. 1934, s. 86. Výtisk, poničený tiskařskou černí i na jiných než zabavených místech, pochází z bibliofilské sbírky Vědecké

knihovny v Olomouci. Reprodukcí poprvé publikoval Pavel Nečas: *Střídání kódů jako sémantická kvalita*, rigorózní práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2005.

Neuspěla také ani jedna subtilnější námitka, která se týkala poetiky textu (tj. ironie, citátové povahy výroků nebo parafráze filmu). Avšak celek díla se nakonec důvodem pro konfiskaci nestal. Soudci zřejmě vzali v potaz ocenění odborné kritiky a uznali, že jde o hodnotné umělecké dílo, které má vlastní měřítko.

Alois Plichta nakonec našel i nestandardní způsob, jak sto třicet konfiskovaných výtisků⁷¹ zákonnou cestou distribuovat čtenářům:

Požádal jsem státní zastupitelství ve Znojmě o povolení vydat zabavený náklad tiskárně. Už 14. března 1935 mi bylo vyhověno a náklad zabavený a uskladněný u okresního úřadu

71) ZA Opava, pobočka Olomouc, Timotheus Vodička, kt. 40, inv. č. 284, potvrzení okresního úřadu v Moravských Budějovicích o vydání opravených výtisků *Zapomenutého světla* z 23. 4. 1935.

v Moravských Budějovicích a ve Velkém Meziříčí putoval do Dvořákovy tiskárny, kde zabavená místa začernili po roztrhání tiskových archů. Znovu je slepili a zjara 1935 obdrželi odběratelé spisů Jakuba Demla kuriózní *Zapomenuté světlo* – v podivném rouchu.⁷²

V nastíněných kauzách z let 1929 až 1935 básník Jakub Deml nebyl pasivní obětí cenzury: vyzýval ji na souboj a proti jejím rozhodnutím se veřejně ohrazoval právní cestou i svými knihami. Všechna tři soudní řízení vznikla na lokální úrovni a zákroky místních úřadů byly zpravidla horlivější než jednání institucí s širší působností. Námitkami, obhajobou a odvoláním k vyšší instanci básník a jeho advokáti úřední rozhodnutí přinejmenším zmírnili, v případě *Zapomenutého světla* téměř zvrátili.

Cenzuře – a vůbec dotčenému a selektivnímu čtení, tak podobnému počínání „ptácků zajatců“, kteří „svými smutnými a pobožně zakřivenými zobáky z dřevěných korýtek vytahují špatně natištěnou a vždycky stejnou budoucnost“⁷³ – Demlovo psaní nakonec vždy uniká tím, že určitý výrok i jeho umlčení jsou pouhou epizodou v díle, jež vzniká na pokračování a je otevřeno dalším souvislostem i zvrátům. Po jedné knize vždy následuje další. Dílo sice zaznamenává momentální ohlasy i dobová kritéria a reaguje na ně, ale nepodřizuje se jim. Je psáno pro budoucnost, s vědomím, že nemůže být umlčeno jednou provždy a jeho čas přijde.

Potýkání s cenzurou a neporozuměním se hluboce otisklo právě do knih tohoto období – a nejen tematicky. Podobně jako v letech 1912 a 1913 ve sporech s brněnskou konzistoří básník i tentokrát odpovídal na restriktce zvýšenou vydavatelskou aktivitou a tvárným úsilím, jež směřovalo k stále otevřenější výpovědi a účinnější formě. Tak dospěl k dvěma vrcholným textům, k *Mému svědectví o Otokaru Březinovi* a *Zapomenutému světlu*, na něž později navázalo mnoho poválečných tvůrců autentické a deníkové literatury.

72) A. Plichta: *Tajemství času*, cit. dílo, s. 57.

73) J. Deml: „Pupava“, in týž: „Moji přátelé“, cit. dílo, s. 262.